

AZ OKTATÁSI MINISZTERIUM
DIAPOZITÍV-SOROZATA

A GIMNÁZIUMI
LATINTANÍTÁSHOZ

1—75. kocka

Kiadja:
Magyar Diafilmgyártó Vállalat
Budapest

Készült
AZ ORSZÁGOS
TANSZERGYÁRTÓ ÉS ÉRTÉKESÍTŐ VÁLLALAT
Kutatási és Filmgyártási Főosztályának irányításával

Összeállította és az ismertetőt írta:
Dr. Banó István

Bírálták:
Aradi Jenő és Dr. Tóth József

Utánnnyomás az 1971. évi kézirat alapján készült

A diapozitív-sorozat célja és feladata: segítse a tanulókat abban, hogy közelebb kerülhessenek ahhoz, az egész világkultúra alakulása szempontjából nagy jelentőségű korszakhoz amellyel latin nyelvi tanulmányaik során megismerkedhetnek. A tanítási órákon szerzett ismereteik kiélesítését, elmélyítését, jobb és könnyebb megértését van hivatva szolgálni ez a diapozitív-sorozat.

Segítséget akarunk nyújtani ahhoz, hogy a tanuló megértés: az antik társadalom embere is a mienkhez bizonyos mértékig hasonló módon és körülmények között élte mindennapi életét: valahol lakott, valamivel táplálkozott, ruházódott, tanult, olvasott, részt vett a közügyek intézésében, szórakozott, katonáskodott és persze dolgozott is. Nemcsak a rabszolgák dolgoztak - bár bizonyos fajta munkákat csak ők végeztek -, hanem a szabad emberek legnagyobb része is végzett valamilyen hasznos munkát.

Az oktatás folyamán a tanulók megismerkednek a római irodalom néhány nagy alakjának működésével, alaposabban megismerkedhetnek néhány művével, vagy a műveiből vett szemelvényekkel. Ez módot ad a szaktanárnak arra, hogy rávilágítson a római irodalmi alkotások rendkívül magas értékére, amely indokoltá teszi azt a hatást, amelyet a római irodalom gyakorolt és ma is gyakorol a világirodalom, köztük a magyar irodalom fejlődésére is.

Ez a csodálatos értékeket adó irodalom azonban nem állt magában. Az egyéb művészeteket is művelték az antik Rómában, ill. - a képzőművészet nyelvi korlátainak a

hiánya alapján - ilyen jellegű igényeiket idegenből hozott műtárgyakkal, meghívott idegen mesterek műveivel elégitették ki.

Diapozitív-sorozatunk tehát izelítőt kíván adni a zene, a színházművészet és a képzőművészet területéről is.

Viszonylag kevés a zenével, a színházi élettel kapcsolatos tárgyi emlék. Festett vagy rajzolt kép sem sok maradt ránk a klasszikus ókorból, de ezek igen magas színvonalról tesznek tanúságot. A festmények tompított ragyogású, meleg pasztellszínei hatnak elsősorban ránk. A falfestmények részben az épület adott formáihoz alkalmazkodnak, részben erősen illusztráció jellegűek. Ez a jellegzetességük azonban elősegíti azt, hogy könnyebben lehessen őket egy-egy mitológiai eseményhez, egy-egy irodalmi alkotáshoz kapcsolni. (Ez néhány szoborra, domborműre is jellemző.)

A szobrászat területéről már több régi római műemléket ismerünk. A római portré-szobrászat erős etruszk hatás alatt fejlődött. Onnan örökölte az alakos ábrázolás portrészerségének az igényét, amely egyes alkotásokban a görög és hellenisztikus idealizáló tendenciákkal párosul. Az ilyen szobrokra, domborművekre bizonyos barokkos tuldiszítettség, tulzsufoltság jellemző. (Ilyen pl. az Ara pacis.)

A római építészet elsősorban a monumentális építészet terén alkotott nagyot és maradandót. A rómaiak az etruszoktól átvett boltozatot nagymértékben kiterjesztet-

ték és továbbfejlesztették. A boltív nyújtotta lehetőségeket használták ki a legsajátosabb római építmények, a diadalívek. A boltozat alkalmazásának szép példái a hidak, vízvezetékek is. A boltívből született meg az a keresztboltozat-rendszer, amely olyan monumentális és egyben dekoratív alkotások létrehozását tette lehetővé, mint pl. a Colosseum. A boltívek még csodálatosabb továbbfejlesztéséből született meg a római kupolarendszer, amely már olyan grandiózus belső terek kialakítását is lehetővé tette, mint amilyent a Pantheonban csodálhatunk meg.

A művészet iránti igény nemcsak Rómára vagy Itáliára volt jellemző, hanem a nagy kiterjedésű birodalom minden tartományára egyaránt. A római telepések a Rómára emlékeztető városközpontot a provinciális városokban is igyekeztek kialakítani. Szép, szobrokkal és domborművekkel, frizekkel gazdagon díszített épületeket emeltek. Szobraikat, ékszereiket, edényeiket részben híres római vagy itáliai mesterektől, ismert műhelyekből igyekeztek megszerezni, részben a helyben letelepedett vagy helyi származású művészekkel, iparosokkal készítették. Rövid időn belül a romantizált óslakosság is megjelenik a megrendelő, sőt az alkotók közt is, és így a műalkotásokat vagy a használati tárgyakat igyekszik a saját ízlése szerint alakítani. Így jön létre a provinciális művészet, amelyet természetesen még a műgond és a megmunkált anyag megválasztásával szembeni igényesség bizonyos hiánya is jellemez. Ezekre a jelenségekre is adunk néhány példát.

Végül, valóban csak izelítőül mutatunk be néhány olyan műalkotást, épületet, szobrot, képet, amelyek az antik művészet közvetlen hatását vagy az antik témák iránti érdeklődés napjainkig tartó fennmaradását tanúsítják.

A filmkockák kiválasztásánál arra törekedtünk, hogy lehetőleg magukat az emlékeket mutassuk be mai formájukban. Örömmel választottunk azonban néhány alkalommal olyan megoldási módot, amelynek segítségével rekonstruált funkciójában mutathattuk be az eszközöket, illetve az elképzelt eredetét utánzó makett alapján ismertethettünk egyes épületeket, épületcsoportokat. Ezekre a megoldási módokra azonban minden egyes alkalommal külön utaltunk is. Nem közlünk azonban az egyetlen térképen kívül más alaprajzszerű vagy bármilyen vonalrajzos megoldású képet vagy ábrát: a vizuális hatás magasabb fokát szeretnénk ezáltal biztosítani.

A diapozitív-sorozat elrendezése a fenti elképzéléseknek felel meg.

Az első néhány kocka Róma város és egy magyarországi római település topográfiájával ismerteti meg bennünket.

Utána néhány kocka a lakóházakat, azok legfontosabb berendezési és használati tárgyait mutatja be. Ezt követi az öltözködés, a ruházati tárgyak, ékszerek ismertetése. Majd a földművelés, ipar, kereskedelem, közlekedés tárgyi emlékei szerepelnek. Ezek az emlékek tartoznak a mindennapi élethez.

Az ezután következő filmkockák már a szorosabban vett társadalmi élet területére kalauzolnak el bennünket: a politikai élet, a vallás, a szertartások, a hadviselés, a kulturális élet, a tanulás, szórakozás tárgyi emlékeiből ismertetnek néhányat.

Ezután a képzőművészet egyes területeiről mutatunk be emlékeket, a sort az antikvitás gondolatvilágának továbbélését bemutató emlékek zárják.

A sorozatnak a tanításban való felhasználását nagyban megkönnyíti az, hogy az egyes képek nem filmszalagon, hanem különálló kockákon szerepelnek. Így külön-külön is, és bármilyen sorrendben felhasználhatók. A kartársaknak először is tanulmányozniuk kell a diapozitívek felhasználásához kiadott jelen utmutatót, többször végig kell nézniük magukat az egyes filmkockákat is, hogy megismerkedhessenek a képek részletes tartalmával. A filmkockák legnagyobb részére a polivalencia a jellemző. Egy-egy ékszer ruházati tárgy is, egy korsó vagy pohár étkezési eszköz is, ugyanakkor azonban ötvösmű is mindegyik. Az épületek, templomok gyakorlati vagy kultikus funkciót töltenek be, ugyanakkor építészeti emlékek is. A képeknek, szobroknak műalkotás jellegük mellett mitológiai, történelmi vagy irodalmi vonatkozásaik is vannak stb.

A legtöbb diaképet éppen emiatt több vonatkozásban is fel lehet használni. A sorozat felépítése a tematikus felhasználást sugallja és teszi könnyen megvalósítható-

vá. Megfelelő magyarázatok kíséretében esetenként be lehet mutatni nemcsak egy-egy, hanem egyszerre több fejezetet, sőt időnként magát a teljes sorozatot is.

A filmkockáknak mind a nagyobb egységben történő, mind pedig az egyedi felhasználását hivatottak elősegíteni az egyes kockákhoz írt magyarázó jegyzetek. Ezek a megjegyzések egyrészt az illető kockán ábrázolt tárgynak vagy műalkotásnak az általános jellemzőit ismertetik, másrészt rámutatnak azokra a vonásaikra, amelyek különösen alkalmassá teszik őket a tanításban előforduló egy-egy adat, szituáció, jelenség jobb, igazabb megismertetésére.

A filmsorozat a latintanítás legszélesebben értelmezett feladataiból indul ki. Nem tűzött ki olyan didaktikailag nagyon praktikusnak tűnő célokat, amelyek az egyes osztályok anyagához, a feldolgozás egymásutánjához igazították volna a filmkockákat. Egy ilyen megoldás csak akkor lehetne némiképp is reális (de még akkor sem lenne indokolt a tananyag egymásutánjához való szoros ragaszkodás), ha minden osztály számára ki tudnánk adni egy-egy dia-sorozatot. A jelen dia-sorozat viszont azt a nehéz, de szép feladatot tűzte maga elé, hogy - anyagának sokirányú, tematikailag szerteágazó jellegzettségei alapján - olyan anyagot nyújtson, amely a latintanítás bármelyik szakaszában felhasználható.

Mivel a diapozitív-sorozat a latin nyelv tanításához készült, a benne előforduló latin szavakat latin helyesírással közöltük, még abban az esetben is, ha azok közhasználatu magyar szavakká váltak.

I. Topográfia, település

1. Róma térképe. Az antik Rómának a történelemből legismertebb részeit, a leghiresebb épületek, műemlékek elhelyezését mutatja.
2. Makett Rómáról, amely a császárkori Rómát ábrázolja, bal oldalon látható a Mons Capitolinus a Juppiter-templommal, jobb oldalon a Forum Romanum a Basilica Julia-val, attól balra Caesar foruma és Augustus foruma.
3. Áttekintő kép a gorsiumi ásatások egy részéről. Az ókori Gorsium (i.sz. III-IV. sz., a mai Tác határában, nem messze Székesfehérvártól) nemrégiben feltárt épületmaradványai jól érzékeltetik azt, hogy az ókori római városi településekben az épületek utcára néző része teljesen zárt volt. Az épületek belseje viszont erősen tagolt. (Az előtérben látható diszkutat mutatja be közelről a 48. kocka.)

II. A mindennapi élet

a./ A ház és berendezése

4. Atrium. A római ház funkcionális és kultikus központja. Ebből nyíltak a családtagok hálófülkéi, a kijárat az utcára, a kertbe. Itt sütöttek, főztek, étkeztek, itt mutatták be az áldozatokat. Falait a

füst feketére fogta. Innen kapta a nevét. Az itt bemutatott atrium az i.sz. 70-ben a Vezuv lávája által elöntött Pompeiben maradt meg, akkor használt formájában.

5. Peristylum. Az atrium mögött elhelyezkedő, oszlopos folyosókkal bekerített belső kert szökőkutakkal, vízmedencékkel, szintén Pompeiből.
6. Tűzhelyek. A faszénnel vagy parázssal fűtött tűzhelyek rendszerint az atriumban voltak elhelyezve, főzésre használták őket.
7. Központi fűtés. A rómaiak a központi fűtést a felmelegített levegő áramoltatásával valósították meg. A meleg levegő a padlózat alatti üreges térben áramlott. A padlózatot sok apró cölöp tartotta. Ilyenek láthatók képünkön is. A római kultúra és a civilizáció vívmányai a birodalom legtávolabbi településeire is eljutottak. Képünk Gorsiumból (Tác, Fejér m.) való (i.sz. III-IV.sz.).
8. Szökőkutak Herculaneumból. A nagy városok bőven el voltak látva jó ivóvízzel, amit olykor több kilométer hosszú vízvezetéken vezettek a városba. Sok volt a díszes szökőkút is, amelyek az ivóvíz biztosítása mellett a városok díszítésére szolgáltak. Ezek a szökőkutak az i.sz. 70-ben Pompeivel együtt a Vezuv lávája alá temetett Herculaneumból valók.

b./ Ruházat

9. Gyermek bullával. Bronzszobor. A kisfiun gyermeki tóga, nyakában bulla, kezében játékszer. A bulla aranyból vagy bőrből való tok, amelyet a gyermekek szalagra akasztva a nyakukban hordtak, benne talizmán volt. A bullát a fiúk a gyermeki tógával együtt, nagykorúvá válásukkor, 17 éves korukban, a lányok férjhezmenetelükkor szokták letenni és felajánlani a házi isteneknek.
10. Tunica-s férfiak. A bal oldali kép egykoru ábrázolás alapján, a jobb oldali maketten mutatja be a férfi tunica viselési módját. A tunica nagyjából a mai ingnek felel meg, annál azonban bővebb és hosszabb is volt. Csipő felett övvel kötötték át. Munka közben általában csak tunica-t viseltek. Ünnepi alkalmakkor erre vették fel a tógát. (A tóga viselésére sok szép példát találunk a 64. kockán.)
11. Női viselet, Hora-k. Dekorativ dombormű az i.sz. I. századból, amely az un. attikai relief műfaját képviseli. A Hora-k Zeus leányai, a természet rendjének és az évszakoknak a megszemélyesítői. (A görögöknél csak 3 évszak volt: tavasz, nyár, tél, a rómaiaknál az évszakok számának megfelelően négy Hora van.)

A relief díszes ruhában öltözött fiatal lányoknak mutatja be a Hora-kat. Jól látszanak az uszályban

végződő stola-k, a jobb oldali Hora-n pallium van. Mind a három nő viselete erősen görögös jellegű.

12. Nő stola-ban. Az egykoru ábrázolás fiatal római matrona-t mutat be stola-ban, amelyet a férfiakéhoz hasonló tunica (lásd 10. kocka) felett hordtak és derékban övvel kötötték át. A stola felkötése után is földig érő maradt, néha hátul még uszálya is volt. A palla a mai sálnak felel meg, amelyet vállra vetve viseltek, azonban a mai sálnál nagyobb volt, a köpeny szerepét is betölthette.
 13. Ékszerek. Fejlett, kifinomult ötvösművészetről tanuskodnak a római ékszerek. A képen egy gazdagon díszített arany fülöngűgő, disztük, ruhacsat (fibula) és egy gyűrű látható.
- c./ Földművelés, ipar, kereskedelem, közlekedés
14. Ökrösfogat. Mozaik. Négykerekű teherszállító szekér, a terhet lefogó hálóval. Az ökrök nyaka fölött látható a járom. A nagy kerekek lehetővé tették azt, hogy rossz, sáros uton is használható legyen a szekér.
 15. Lovas kocsi. Gorsiumi sírkő részlete (i.sz. III-IV. század, lásd 22. kocka). Személyszállításra szolgált, erre vall sátortetővel való beborítása. A kocsis a lovakat gyepelével irányítja. Az egész jelenet, az eraviscus vallási hagyományoknak megfelelően, a halott tulvilági útját jelképezte.

16. Malmok. A felső forgórész, amelyet általában állatok (lovak, szamarak), ritkán rabszolgák forgattak, liszté őrölte a gabonaszemeket. A malmok mellett, a téglából készült boltozatos épületben minden valószínűség szerint pékség dolgozott.
17. Piaci jelenet. Márvány dombormű. A római domborművek erősen plasztikusak, majdnem körplasztikának ható jellegzetességgel. Az eladó és a vevő egyaránt hétköznapi tunica-ban van. Az áru: libák, malacok, nyul.
18. Hajó a kikötőben. Mozaik. Valószínűleg magát a kikötési manőverezést látjuk. A hajó tatján áll a hajóskapitány, aki a kikötési munkát irányítja. A kormányos, aki a hajó kormánylapátját kezeli, a kép jobb szélén áll. Jól láthatók még a hajó lobogói, a mentőcsónak, a hatalmas vitorla, ill. a világítótorony és a móló.

d./ Vallás, szertartások

19. Ares. Lysippos görög szobrász (i.e. IV. sz.) eredetijének római márványmásolata. A művész nem annyira a nyers erőt akarta kifejezni, hanem a test harmonikus megmintázására törekedett. Görög szobrokat római másolatban azért mutatunk be, mert a görög isteneket általában azonosították a római istenekkel, (Ares pl. Mars.) Másrészt Rómában és a birodalomban mindenütt nagyon sok görög szobormásolat volt látható.

20. Aphrodite. Praxiteles görög szobrász (i.e.IV.sz.) eredeti szobrának márványmásolata. A szobor másolója is kíválóan értett a márvány megmunkálásához és így meg tudta őrizni az eredeti fenségét és harmóniáját, amely az istenszobrokban is emberi közelséget érzékeltet.
21. Állatáldozat. Erősen plasztikus márvány dombormű, amely pontosan ábrázolja az állatáldozat minden fontos mozzanatát. A feláldozásra szánt bikát a szolga vezeti, kezében az állat letaglózásához szükséges fejsze. Az áldozatot bemutató pap feje felhuzott toga-jával van befedve, most dobja az áldozati tűzbe az állat homlokáról levágott szőrcsomót, a mögötte álló szolga kezében az állat behintésére szolgáló sós tönkölydarával teli tál van. A kép jobb sarkában egy kis szolgafiu az állat vérének felfogására szolgáló edényeket tart, az állat vére liszttel és borral keverve majd az áldozati tűzbe kerül.
22. Gorsiumi siremlék, i.sz. III. évszázad. A képmezőben álló nőalak eraviscus női viseletet hord, fején turbánszerű kendő, nyakában sodrott nyaklánc, csuklóin széles, gerezdes karperec. (A női mellkép alatti kocsival kapcsolatban lásd a 15. kockát.) - Ez a siremlék beszédes példája a romanizálódásnak. A római mintára készített sirkő az eraviscus női viseletről és vallási képzeletről tudósít. A halott neve is erre a kettősségre utal; Flavia Usaiu.

23. Etruszk siremlék, i.sz. V-VI. sz., kőszarkofág, rajta a halottat étkezés közben, a római étkezés jellemző formájában, kerevetre dőlve ábrázolja. Az ábrázolás portrészzerű, realitásra törekvő. Magán a szarkofágon levő fej és ornamentika valószínűleg későbbi eredetű.
24. Volumniusok siremléke. Az etruszk eredetű család siremléke etruszk lakóházat utánoz. Rajta a Volumnius család tagjának, L. Volumnius Flamma Violensnek a neve látható.
25. Vesta-templom, i.e. I. sz. Paroszi márványból faragott korinthusi oszlopokkal, a teteje későbbi rekonstrukció. A Forumon levő hasonló (kör alakú) Vesta-templom analógiájára nevezték Vesta-templomnak.

e./ Hadviselés, katonáskodás

26. Hadijelvények (signa). A legrégebbi időktől minden kisebb csapattestnek meg volt a lándzsanyélre erősített saját jelvénye. Marius óta a légiók jelvénye a sas, amely alatt elhelyezett kis zászlóra a légió száma és neve volt írva. A jelvény rudján időnként szereplő félholdnak bűvös, védelmező erőt tulajdonítottak. A csapattestnek adományozott kitüntetések is rákerültek a jelvény rudjára. A jelvényeket a legbátrabb katonák vitték (aquilifer, signifer), elvesztésük a legnagyobb gyalázatnak számított.
27. Hadikitüntetések. A nagyobb jelentőségű kitüntetések voltak a különböző Corona-k. Ilyen pl. a fém-

koszoru, amelyet egy római polgár életének a megmentéséért adtak, vagy a falkoszoru (corona muralis), amelyet az a katona kapott meg, aki először lépett az ellenség ostromlott várfalára.

28. Fegyveres katona. A gyalogos katona legfőbb védőfegyverei: a vasból vagy más fémből készült sisak, a pajzs, a bőrből készült páncél a vállakon erős vaslemezsel borítva, legfőbb támadó fegyvere pedig a rövid, kétélű kard.
29. Fegyveres centurio. A legalacsonyabb tiszti rangot a manipulusok, illetve a centuriák (60-120 főből álló egység) élén álló centurio jelentette (magyarrá századosnak fordítják a nevét). Sajátos jelvényei: a testi fenyítés végrehajtásának jogát kifejező vessző, a sisak tarójának keresztben állása, a szebben kiképzett és gazdagabban díszített páncél.
30. Lovas katona siremléke Gorsiumból, (i.sz.III-IV.sz.). A katona kötőfékénél fogja lovát. Jól lát szik a ló kantárja, a nyerge (kengyel nélkül!). A katona testén rövid vért, fölötte a vállán fibulával összefogott katonaköpeny (sagum). Az ábrázolás provinciális jellegű, elnagyolt, darabos, ennek ellenére nagyon kifejező.
31. Várostrom. A rekonstrukciós makett legtöbbször igen nagy méretű, főleg fahasábok felhasználásával épült ostromépítményeket, ellenvár-falrészleteket, valamint a töltéseket, ill. az ostromtornyokat mutatja be.

- f./ Kulturális élet, tanulás, szórakozás
32. Szabadban elhelyezett vízmedence, Hadrianus villájának a kertjében (Tivoli, i.sz. 125-135 között) épült. A gazdag építészeti és szobrászati diszítésnek ma már csak töredéke látható. A környezetben való művészi elhelyezése teszi különösen széppé. Egyiptomi mintákat követ.
33. Marcellus-színház. Rekonstrukciós makett. Caesar kezdte, Augustus fejezte be i.e. 11-ben. Félkör alakú nézőtér fogta körül a színpadot, amelyet egyenes vonalú, de gazdagon és sokszor szobrokkal is diszített fal zárt le. Képünk makettben mutatja a rekonstruált formát. A külső félköríves homlokzat gazdag építészeti tagolású, az alsó sort dor, a középsőt ion, a felső zárt emeletszintet korinthusi oszloprenddel diszítették. Ezt nevezik Colosseum-motivumnak, a Colosseumnál ugyanis ugyanezzel a megoldással találkozunk.
34. Orange-i színház. Itt az eredeti színpalat mutatja a kép egy egykorú Augustus-szoborral és a nézőtér egy részével, i.sz. 120.
35. Színházi életkép. Mozaik. Színészeket, színházi muzsikusokat mutat be, akik két felvonás közti szünetben pihennek, próbálnak, öltöznek. Ott vannak mellettük a maszkok, amelyeket fel kell venniük mielőtt a színpadra lépnének.

36. Veronai amphiteatrum. Épült i.sz. I. században. Befogadóképessége 70-80 ezer ember. Viszonylag elég ép, a régi elliptikus nézőtér egy részén helyezkedik el a mai színpad, az előadáshoz szükséges díszletekkel. A nézők nemcsak a régi nézőtéren, hanem a hajdani porond egy részén is ülnek. Így találkozik a múlt és jelen.
37. Színházi maszkok. Dekoratív dombormű Pompeiből, i.sz. I. század. Jól láthatók rajta a színészek által használt maszkok.
38. Lantok. Az ókori költészetben oly sokat emlegetett, nagyra tartott zeneszerszámok. Megbecsült voltukat fejezi ki az esztétikus külső is. A bal oldalt finom vonalvezetésű levélmotívumok díszítik, a jobb oldalánál a művészien kiképzett, teknősbékát utánzó testből indul ki a hurokat tartó, finoman megformált szarv alakú két kar.
39. Tanuló lány arcképe, i.sz. I. század. Falfestmény Pompeiből. A lány kezében stylus és viasztábla, fülében függő, a fején hajháló. A művész gondolataiba mélyedten, reális portrészerelességgel, finom színekkel ábrázolja a fiatal leányt.
40. Kocsiverseny a Circus Maximusban. Késő antik mozaik részlete. Nem annyira művészi értéke, mint inkább információban való gazdagsága teszi érdekessé. Az előtérben jól látható az Augustus által felállított obelisz, mellette a győzelmi pálmát tar-

tó, ill. a jelzőkürtöt fújó alak. Ez utóbbival kapcsolatban utalnunk kell arra, hogy a Jászberényben őrzött "Lehel kürtje" is ilyen cirkuszi jelzőkürt volt.

III. Képzőművészet

a./ Építészet

41. Colosseum, i.sz. 80-ban fejezték be. A legnagyobb ókori amphiteatrum, eléggé épen megmaradt. Állatviadatok, gladiátorjátékok, tengeri csaták színtere. Nagyságát a közelében levő háztömbökkel való összehasonítás is érzékelteti. Bal oldalon az előtérben Constantinus diadalívje (lásd 51. kocka).
42. Caecilia Metella síremléke, a Via Appia (lásd 43. kocka) mellett. I. sz. körül épült. Julius Caesar egyik galliai tábornokának felesége nyugszik ebben a komor fenségű, masszív, tömör bástyaszerű síremlékben. A síremlék bástyaszerű megformálása (lásd 49. kocka) az etruszk síremlék kör alakú alapfalának a felmagyarázásaiból származott.
43. Via Appia. I.e. 312-ben építette Appius Claudius Caecus. Rómától Capuaig, később Brundisiumig vezető hadiút volt. Eredetileg hatalmas bazaltkövekből épült. Ma is használják, helyenként aszfalttal borítva. A látható épületmaradványok síremlékek, egy részüket később erődde építették át.

44. Cestius siremléke városfallal és kapuval. A kapu eredeti neve Porta Ostiensis volt, ma S. Paulo-kapu. A várfal a bástyákkal együtt kb. az i.sz. III. században épült. A siremlék, amely i.sz. körül épült, a várfalba ékelődik, mintául az egyiptomi piramisok szolgáltak.
45. Forum Romanum. Előtérben Saturnus templomának romjai, itt őrizték az államkincstárt, balra Antonius és Faustina templomának a maradványai látszanak. Háttérben a templomtoronytól jobbra és balra a Colosseum falai.
46. Vízvezeték, Nîmes. i.sz. I. században épült. Magassága majdnem 50 méter. A boltíves árkádsorok felfelé könnyebbenednek, a legfelső árkádsor, amelyiknek a tetején a víz vezetése történt, alacsonyabb és kisebb méretű. Műszaki értéke mellett a tájba való elhelyezése is megragadó szépségű.
47. Augustus tropaeum, La Turbie (Franciaország). Augustus dicsőítésére az i.sz. előtti években emelt emlékmű. A győztes csaták emlékére állított egyszerű építmények sajátosan továbbfejlesztett utóda, amely a római monumentális építészet számos elemét művészi kifejező erővel használja fel. A tájba való elhelyezésével legyűgöző hatással van a mai szemlélőre is.
48. A gorsiumi nymphaeum diszkutja (i.sz. III-IV. sz.). Könnyen áttekinthető, emberi léptékű, egyszerű

építészeti elemek felhasználásával és játékos vonalvezetésével ér el harmonikus hatást (lásd még a nagyobb egységet bemutató 3. kockát).

49. Hadrianus siremléke, a mai Angyalvár. Eredetileg Hadrianus siremlékének épült, később erődde építettek át. Monumentális méretű körbástya, minimális építészeti tagolással. A hozzá vezető hid is ókori eredetű. Mögötte a Szent Péter bazilika látható.
50. Caesar foruma. Julius Caesar oszlopsorokkal körülvett új forumot létesített. Itt emeltetett templomot nemzetisége isteni őséneke, Venus Genetrixnek. Ennek mindössze három oszlopa maradt fenn napjainkig.
51. Constantinus diadalíve (i.sz. 312.). A reprezentatív monumentális építészet sajátosan római terméke a diadalív. A boltíves szerkezetnek itt dekoratív felhasználását látjuk. A hatalmas falfelületek is gazdagon díszítettek. - A kép jobb oldalán a Colosseumnak egy olyan részlete látható, amely mintegy keresztmetszetben mutatja a Colosseum belső szerkezetét (lásd még a 41. kockát).
52. Pantheon (i.sz. II. század). A legépebben ránk maradt, legnagyobb méretű, félgömb kupolájú építmény. Érdekessége, hogy kupolája íves szerkezettel készült, felületét könnyű, betonszerű anyagból öntötték. Külsőjét eredetileg gazdag márványborítás díszítette. A belső tér megvilágítását a kupola tetején meghagyott környílással biztosították. Ma is templomnak használják.

b./ Festmények, illusztrációk

53. Épületekről készült falfestmény Pompeiből. A falfestményeknek abból a korszakából való, amikor előszeretettel ábrázoltak építészeti elemeket a falfestményeken. Az ábrázolás térilluzió keltésére törekszik, az épületelemeket viszont önkényes kompozícióban alkalmazza.
54. Pék és felesége. Falfestmény Pompeiből. Az arcképek portré-értékűek, a férfit markánsabb realitással, a nőt lírai megfogalmazásban ábrázolja a művész. Az asszony stylust és viasztáblát, a férfi papirusztekercset tart a kezében.
55. Europa elrablása. Pompei falfestmény, az ismert mitológiai esemény illusztrációja. Az alakokban a valóság érzékeny megfigyelése lírai kifejezéssel párosul.
56. Iphigeneia feláldozása. Pompei falfestmény i.sz. 65. körül. A cselekmény és az alakok erőteljes kiemelésével, biztos ábrázolóképteliséggel mutat be egy képen, időben nem együtt lejátszódó eseményeket a művész, amelyek a hősnő sorsának különböző mozzanatait ábrázolják.
57. Női mozaikportré Pompeiből. A mozaik-kép ridegségét meghazudtoló finom líraisággal ábrázolja az állítólagos költőnő portréját. A portrészerűség mellett a női viselet néhány darabját is megfigyelhetjük rajta (nyaklánc, fülöngyűző, hajháló).

58. Pan és nimfák. Pompei falfestmény. Legfőbb érdekessége, hogy tájképi környezetben ábrázolja alakjait. A sipját tartó Pan alakjában a természet erejét és szépségét, a lantot tartó nimfában és társaiban a szépség lírai megfogalmazását adja az előbbinek mintegy kiegészítő kontrasztjaként.

59. Achilles Skyrosban. Falfestmény. A kép festőien mozgalmas jelenetben mutatja be, hogy Odysseus hogyan leplezi le Achillest, akit anyja, Thetis istennő, a háborútól és a hősi haláltól megóvni akarván, leányruhában neveltetett Skyros szigetén. Achilles azonban nem a csecsebecsék, hanem a fegyverek után nyul.

60. Silenus és a szamár. A mozaik kötöttségét játékos, dekoratív folthatás oldja fel. Ez teszi mozgalmasá és kifejezővé. A mozaik Silenust egyik legismertebb alakjában, mint Dionysos nevelőjét és borkedvelő öreg kísérőjét ábrázolja, aki sajátos módon, a szolgálai által gyötrött szamarának ordításával futamítja meg egy alkalommal Dionysos ellenségeit.

c./ Szobrászat, ötvösművészet, érmék

61. Capitoliumi farkas. Kb. i.e. V.sz.-i etruszk bronzszobor, amely az etruszkok totem-állatát, a farkast ábrázolja a lényegre sűrített plaszticitással, szuggesztív kifejezőerővel. A csecsemőket a reneszánsz idején helyezték el alatta, mi eredeti formájában, a csecsemők nélkül mutatjuk be a szobrot.

62. Archaikus Mercurius-fej. Etruszk eredetű, kb. i.e. VI.sz.-ból származó szobor részlete. Erőteljes plasztikai megformáltsága mellett határozott dekoratív tendencia nyilvánul meg benne, de ugyanakkor törekszik az egyéni vonások visszaadására is. A realizmusra való törekvés végig jellemzője marad a római szobrászatnak.
63. Augustus-gemma (i.sz.első éveiből). A rendkívül nagy méretű (19x23 cm) gemma kétrétegű onixból készült oly módon, hogy a sötét színű alapból a fehér színű alakok kiemelkedhessenek. Augustus dicsőítését, istenítését kifejező jeleneteket ábrázol, a glyptika (a nemeskövek miniatűr vésése) technikai lehetőségeinek a maximális kihasználásával.
64. Ara pacis: a felvonulás (i.e. 9). Maga az Ara pacis Augustus által emeltetett, szakrális jellegű épület. Falai gazdagon voltak díszítve frizzé kiképzett domborművekkel. Ezekre, mint az általunk bemutatott részletre is az érett római dombormű-szobrászat részletgazdagsága, biztos plasztikai megformálás és komponáló készség a jellemző. A bő rédözetű tóga jó lehetőséget biztosított a szobrásznak a felületek gazdag, ritmikus bontására.
65. Mythrast ábrázoló domborművek. A két képen jól látható a magasszintű mesterségbeli tudás és provinciális feldolgozási mód közötti különbség, az el-
sőn a realitásra való törekvés biztos komponálási

készséggel ötvöződik, a másikon viszont a dekoratív jelleg párosul nagy kifejező erővel.

66. Aeneas menekülése I. Kőbe vésett dombormű, az Aeneisben elmondottaknak megfelelően ábrázolja az eseményeket erőteljes plasztikával, de darabos megformálással.
67. Aeneas menekülése II. Kisméretű kőszobor Gorsiumból. Zárt tömbbe komponálva, gazdag dekoratív felületmegoldással, de kissé provinciális jelleggel ábrázolja Aeneas menekülését Trójából.
68. Disztál Minerva-ábrázolással. Az érett római szobrászat hatása érződik ezen az értékes ötvösművészeti alkotáson is. Minerva alakja erős plaszticitással, szinte domborműként jelentkezik a finoman megmunkált és diszitett környezetben. A fém anyagszerű szépsége fokozza a tárgy esztétikai hatását.
69. Diszkorsó. A művészien megformált, karcsu kancsó felületét lapos plasztikájú levéldisz ornamentika díszíti, amely finoman simul a kancsó testére. Ebből a zárt formából csak a fül kecses íve lendül magasba, funkcióját is hangsúlyozva. Ezek az alkotások a római ötvösművészet magas színvonaláról tanuskodnak.

70. Érme Pallas Athene baglyával. A rómaiaknál a kis-méretű éremművészetet is magasszintű komponáltság és expresszív erő jellemezte. Ennek eszközei az erős plaszticitás és a formák dekoratív leegyszerűsítése.
71. Római pénzek. Ezeknél az érméknél az erős realitásigény érződik, főleg a portrékban, az egyéb ábrázolásokon pedig a dekoratív tendencia érvényesül. Ilyen pénzeket az egész római birodalom területén mindenütt találtak. Ez azt mutatja, hogy az egész nagy birodalom, a maga idejében egyetlen nagy gazdasági egység volt.

IV. Az antik hagyományok utóhatása a művészetekben

72. A váci diadalív. A XVIII. sz. végén építették Mária Terézia tiszteletére. A XVIII.sz. közepétől számos európai városban (Berlin, Leningrád, Moszkva, Párizs, Milánó) építenek a római előképeket utánzó diadalíveket. A váci diadalív a Titus-diadalív formálását követi, arányok és diszítettség szempontjából azonban csak halvány visszfénye mintaképének.
73. A párizsi Arc de Triomphe (XIX.sz.). Ez a diadalívkapu is Titus diadalívét utánozza, arányaiban azonban jóval nagyobb. Falait - mintaképéhez hasonlóan - domborművekkel és diszítésekkel gazdagon borították.

74. Michelangelo: Cumae-i Sybilla. A római Syxtus kápolnában elhelyezett freskó azt mutatja, hogy a reneszánsz nagy mesterei témáért gyakran nyultak a klasszikus ókorba, még egyházi megrendelés esetében is. Ez a műalkotás azonban alkotója sajátos művészi önarcképévé vált, a gigászi emberi alak kifejezőjévé. Az antik mitológia híres jósnőjének alakja emberfeletti energiát fejez ki.
75. Thorvaldsen: Ganymedes. Európának azokon a részein is elevenen hatnak a klasszikus ókor emlékei, reminiscenciái, amelyek kívül estek a római birodalom határán. Ennek illusztrálására mutatjuk be a dán Thorvaldsen szobrát (1805), amely a klasszicizmus nyelvén szimbolikusan ábrázolja a görög-római mitológia egyik alakját, Ganymedest, akiről említés történik az Aeneis első énekének az elején is.

VÉGE